

Lapú és vidra.

Felelet Munkácsi Bernátnak.

Én a «Szláv szók a magyar nyelvben» cz. értekezésemben csaknem három teljes lapot szenteltem már a *lapú* szónak (49—51. l.), de Munkácsi egy e folyóirat utolsó számában (432—435. l.) megjelent fölszólalása arra kényszerít, hogy újra visszatérjek e szóra. Értekezésemben világosan megmondtam, hogy miért foglalkozom oly hosszasan e szóval: «Legalább egy példán, mondám, akarom kimutatni, hogy gyakran milyen consequentiákhoz vezethet bennünket az a föltevés, hogy valamely szó, mely a szláv nyelvekben is megvan, magyar eredetű». Jogot ehhez az egész módszertani fejtegetéshez nekem nemcsak Halász a Nyr. XVII. k. 447. lapján olvasható állítása adott, hanem Munkácsinak egy már régebben (Ny. K. XVII. 80. és k. l.) föllállított hypothesis is. Az igaz, hogy Munkácsi nem állítja határozottan, hogy a szláv *lopuch* (újszlóven-szerb *lopuh*, tót *lopuch*, lengyel *łopuch*, orosz *lopuchü*) épen a magyar nyelvből jött, csak azt mondja, hogy «nem lehet más, mint ugor nyelveknek, talán épen a magyarnak hatása». Igen ám, de nyomban utána behatóbban foglalkozik azzal, hogy mikép terjedhetett a magyar szó még a lengyelekhez és az oroszokhoz is és hogy mikép ölthetett a magyarban *ü*-n végződő szó a szláv nyelvekben *uch* végzetet. Nekem tehát igenis jogom volt nemcsak Halászszzal, hanem Munkácsival szemben is, a kitől az eszme eredt, ezen a példán megmutatni, milyen különös consequentiákra jut az ember, ha fölteszi, hogy a magyar *lapú* a különböző szláv nyelvekbe eljutott és valamennyiben *lopuch* alakot öltött. Különböben talán túlságos óvatosság velem e fejtegetések végén még egy jegyzetet is iratott, a melyben külön kiemelem, hogy Munkácsi csak lehetőségnek állította a szónak épen a magyar nyelvből történt továbbterjedését. No de lássuk még egyszer röviden azokat a következményeket, a melyekre az az állítás vezet, hogy a szláv *lopuch* a magyar *lapú*-ból lesz és hozzuk azzal kapcsolatba, a mit Munkácsi újabban mond.

Először «az *uch* képző épenséggel nem olyan gyakori a szláv nyelvekben, hogy azt valószínűnek tarthatnók, hogy egy különböző ponton átvett szóról fölvehetnők, hogy minden ponton ugyan azon a változáson ment át». Én készakarva idéztem ezt a mondatot

szóról-szóra az értekezésemből, hogy az olvasó ítéletére bizzam, volt-e Munkácsinak joga ezt az ellenvetésemet így formulázni: Nem lehet föltennünk, hogy egy magyar szó különböző ponton hatolván a szláv-ságba, mindenütt *-uch* képzővel gyarapult volna. — Hiszen én egészen világosan mondom, a mihez különben nem kellett valami nagy tudomány, hogy a szó a szláv nyelvekben *ch* illetőleg *h* hanggal gyarapodott volna (tehát nem «*-uch* képzővel!») Halász-Munkácsi föltevése szerint, és hogy ez azért nem valószínű, mert az *-uch* végzetű szók nem olyan gyakoriak a szláv nyelvekben, hogy az ezekhez való appercipiálás olyan könnyen ismétlődhetett volna különböző időben és ponton behatól szónál.

Második ellenvetésem az egyetlen, melyet Munkácsi (az 1. pont alatt) ferdítés nélkül idéz, az, hogy a hangtani oldalát nem is tekintve, magában véve nagyon csodálatos, hogy egy lapút jelentő magyar szót a szlávtság 2—3. pontján veszik át és azután nem tudom bűvös hangzásánál fogva vagy miért szájról-szájra tovább adják, míg el nem éri a szlávtság legszélsőbb határait. Munkácsi most már, úgy látszik, maga is elismeri ennek az ellenvetésnek az erejét, mert teljesen elejti azt a hypothesisit, hogy a szláv *lopuch* a magyar *lapú*-ból lett és most már benne egy «magyarféle, illetőleg török (ó-csuvas)» nép hatását látja.

Ha Munkácsi ügyes csoportosításában úgy tűnhetnék föl a dolog, mintha ez az ellenvetésem is halomra dőlne «Ibn Roszta, IX. századbeli arab földrajzíró» egy följegyzése következtében, ez csak puszta látszat, mert egész fejtegetésem nem Munkácsi mostani állítása, hanem egy régi kísérletére vonatkozik; puszta látszat már azért is, mert Ibn Roszta, illetőleg Ibn Rószteh*) korában a szlávok már rég elszéledtek a világban, ha tehát a «madsgarok» akkor még olyan hatalmasak voltak is, annyi hatalmok semmi esetre sem volt, hogy az egymástól már rég messze elszakadt szláv törzsekkel elfogadtathattak volna egy közös szót a lapúra vagy akár sokkal különb portékára is. Nem ártott volna semmi esetre sem, ha Munkácsi kicsikét szellőztette volna azt a kérdést, kiket kell azalatt a «minden szomszéd szláv» alatt értenünk, a kiken Ibn Rószteh jelentése szerint a madsgarok a IX. században uralkodtak, mert így a dolog puszta szemfényvesztés.

Áttérek a 3. pontra. Főadatomban tulajdonképen be volt azzal fejezve, mikor kimutattam, milyen képtelen következtetésekre vezet az a föltevés, hogy a különböző szláv nyelvekben élő *lopuch* szó a magyar *lapú*-ból lett. De egy lépéssel tovább mentem, megkísértettem Munkácsival szemben bizonyítani, hogy a magyar *lapú*

*) Goldziher szíves volt velem közölni, hogy annak a híres arab földrajzírónak, a kit eddig hibás olvasás következtében Ibn Dásztának szoktunk híni, igazi neve Ibn Rószteh.

igenis fejlődhetett volna egy régibb *lopuch* alakból. Sikerült-e a magyar nyelvészeket erről a lehetőségről tisztán elméletileg meggyőzőnem vagy nem, azt nem tudom, de a főkérdést ez nem érintheti; még akkor is, ha ez nekem nem sikerült volna, képtelenség marad Munkácsinak az a régebbi föltevése, hogy a *lopuch* talán így meg úgy a magyarból jutott a különböző szláv nyelvekbe. Példának tehát a *lopuch-lapú* még akkor is igen tanúságos maradna, hogy milyen nehézségeken csúsztak gyakran könnyedén át, mikor Miklossich állítását csak egyszerűen megfordítva egy-egy szláv szót magyar eredetűnek nyilvánítottak. Mindamellett ezzel a kérdéssel is kell még egyszer foglalkoznom, egyrészt mert Munkácsi hiányosan és ügyetlenül formulázta ezt az ellenvetésemet, másrészt pedig azért, mert egy részét czáfolgatja. Úgy a mint Munkácsi lehetségesnek tartotta, hogy egy magyar *lapú* szó nem is egy, hanem több ízben különböző szláv nyelvben *lopuch* alakot öltött, úgy én nem tudom megfogni, miért nem lehetett volna egyetlen egyszer hasonló fejlődés következtében a szláv *lopuch*-ból magyar *lapú*. *Uch*, illetőleg *uh* végzetű kétagú magyar főnevek nem lévén, miért nem léphetett volna a szó a *borjú*, *darú*, *hattyú*, *gyapjú*, *gyalú*, *sarú* s több efféle hangzásra legközelebb álló szók sorába, miért nem magyarosodhatott volna az idegen hangzású **lapuh* egy magyaros végzetű *lapú*-vá? Mennyivel valószínűtlenebb ez, mint az, hogy egy magyar *lapú*-ból szokatlan végzete miatt egy szlávosabb *lopuch* lett volna, a mint Munkácsi valaha tanította. — Említettem még egy második lehetőséget is. Föltűnő, hogy a Nyelvtörténeti Szótárban alig találunk pusztá *lapú*-t, rendszeren jelző kíséri a szót: *bojtorjános lapú*, *édes lapú*, *erdei lapú*, *hegyes lapú*, *kemény lapú*, *kescerű lapú*, *kis lapú*, *marti lapú*, *mezei lapú*, *nagy lapú*, *sima lapú*, *szamár lapú*, *széles lapú*, *tövises lapú*, *úti lapú*. «Hát olyan lehetetlen dolog, hogy egy *kis *lapuh*, *nagy *lapuh*-ból akár népetymologia által is *kis lapú*, *nagy lapú* lett, mert *kis* levelű, *nagy* levelű növényt értett rajta a nép?» Utóvégre egy harmadik lehetőségét is említettem, azt t. i., hogy egy **lapuch*-**lapuh* végén tisztán hangtani fejlődés következtében is vesztetett el a *ch*-ből lett *h*, a mint ez a szláv eredetű *pöle* szónál kétségkívül megtörtént. Lássuk most már, hogy mikép formulázza Munkácsi ezt az ellenvetésemet és mit felel utolsó részére: A szláv *lopuch* a magyarba jutva a *borjú*, *hattyú*, *gyapjú* stb. analogiájára végzete *h*-ját végkép elvesztette, minek másik «biztos esete az ó-szlovén *plihū*-ból lett *pele* szavunk». — Ez a formulázás! Erre következik azután egy kis ellenvetés: Ez utóbbi «biztos esetnek» bizonyító értékét azonnal tönkre teszi Á. folytatólagos megjegyzésével, mely szerint a Nyelvt. Szótárban még *péléh*, *pelyeh* és a hangvetés következtében keletkezett *pöhöly* alakot találunk! Tehát nincs egyetlen egy példa sem, melylyel ily *h*-nak nyomtalan elenyészését igazolni lehetne. — Meg-

vallom, ezt a logikát én nem értem. A mai *pele* régibb *peleh*-ből lett, idővel tehát elveszett a végső *h*-ja. Hogy a *h*-ás alakok is használatban maradtak az új alak mellett még jó ideig, az csak nem bizonyítja, hogy a *h* a *pele* alakban tényleg már nagyon korán el nem veszett, tehát magyar szó végén tényleg el is vesztetett.*) Ha a *lapú* mellett sehol sem találunk egy régibb **lapuh* alakot, ez csak nem döntő bizonyíték, hogy soha **lapuh*-ból nem lehetett volna *lapú*, hiszen hányszor vész el egy régibb alak nyomtalanul az egyik szónál, míg egy másiknál még sokáig él az újabb alak mellett. Mászt pedig nem akartam ebben a harmadik pontban bizonyítani, mászt abban az összefüggésben nem is kellett bizonyítanom. Ez a bizonyításom még akkor is tökéletesen igaz lehet, ha a *lapú* tényleg ugor eredetű is és ha Munkácsi újabb állítása igaz is, hogy a szláv *lopuch* «ó-magyar nyelvemléknek tekinthető», azaz, ha a szlávok «magyar-féle (ugor, vagy törökfajú) néptől szereztek» is. Hogy a vogul és zürjén alakok, melyeket Munkácsi most fölhoz, «kétségtelenné» teszik-e azt, azt nem tudom megítélni, mert, fájdalom, nem vagyok járatos az ugor nyelvekben, nem tudom tehát, nem kerülhetek-e mégis a vogul és zürjén szók az oroszból. Azt pedig épen Munkácsi példáján tanultam, milyen veszedelmes olyan deloghoz hozzázólni, a melyhez az ember nem ért. Ezt hadd bizonyítsam a *vidra* szón!

Munkácsi czikkének az a czíme, hogy «Altaji elemek a szláv nyelvekben», és benne nagy elvi kérdést vetett föl. Azt hiszem, szabad azt mondanom, hogy a nyelvészek elé tényleg csak ekkor vitte ezt az egészen új kérdést, mert az «Ethnographiá»-ban alig vették sokan észre, mert e folyóiratban senki sem keres olyan nagyszabású nyelvészeti tanulmányt, mint a milyen Munkácsi «A magyar népies halászat műnyelve» című értekezése. Hogy minden félreértésnek és esetleges recriminációnak elejét vegyem, ki kell jelentenem, hogy egészen más térére szorító tanulmányaim eddig még nem engedték meg, hogy ezt a rám nézve is rendkívüli becses és érdekes dolgot figyelmesen átolvassam. Minthogy Munkácsi nem is hivatkozik rá, föl kell tennem, hogy ott sem fejtette ki sokkal bővebben az ide vágó részleteket (l. különben *Ethnographia* 1893. 165 és 177—180. l.) és hogy nem is kívánja, hogy a nyelvészek ezt a kérdést más adatok alapján ítéljék meg, mint tisztán csak a *Nyelvt. Közleményekben* közlöttekén. Már fönt megmondtam, mi a véleményem Ibn Rósztehra való hivatkozásáról. Az a körülmény, hogy a «madsgarok» a IX. században «minden szomszéd szlávön uralkodnak», csak nem bizonyít semmit sem a századokkal előbb eső korszakra nézve, a melyben a szláv törzsek olyan közel laktak még egymáshoz, hogy egy idegen hatás könnyen végig vonulhatott rajtok. De Munkácsi fölhoz azonkívül még egy pár közszláv szót is, «melyeken félreismer-

*) Vö. a MünchC. kalendáriumában az *Emreh* = *Imre* nevet.

hetetlenül tűnik föl annak bélyege, hogy magyarféle ugor, illetőleg török (ó-csuvas) nép révén terjedtek el». «Példákul ezek közül» a következőket nevezi meg: a *bika*, *vidra* és *viza* szláv hasonmásait, a harcsát jelentő *somü* szót, no meg a *lopuch-lapú*-t. Minthogy Munkácsi az Ethnographiában 177. l. a *vidra* szót tartja különösen «világos példá»-nak, és véletlenül én előttem is épen ennek a szónak a hangtani viszonya a legvilágosabb, csak azzal a szóval kívánok behatóbban foglalkozni, ámbár nagyon kívánatosnak tartom, hogy a többiekhez is hozzászóljanak a nyelvészek, meg hogy Munkácsi ne titkolja el előttünk a többi eseteket sem.¹⁾ És most már hadd térjek át a *vidra* szóra.

Munkácsi felsorolja először a *vidra* szó hasonmásait az indogermán nyelvekből, azután szembe állítja velök az ugor nyelvekben található, hozzájuk föltűnően hasonló alakokat, bizonyítgatja, hogy az ugor szók nem kerülhettek a szlávsvágból és azután így folytatja: «Ezekkel szemben feltűnő a szláv *vydra*, *vidra* alakban ismét az első szótag szokatlan hangzója szemben a zend és szanszkrit *udra* alakkal. Félrehagyva egyelőre az iráni és ind s másrésről az ugor alakok egymáshoz való viszonyának kutatását, annyit bizonyosnak gondolhatunk, hogy a szláv alakok ugor nyelvterületről magyar, vagy török-magyar úton kerültek».

Munkácsi tehát a szláv *vydra-vidra* szót elválasztja a többi indogermán szóktól és legalább azt biztosnak tartja, hogy a szláv alakok magyar vagy magyar-török eredetűek, biztosnak tartja pedig azért, mert a szláv szók első szótagjában «feltűnő», «szokatlan» hangzót talál! A szláv nyelvek ismerője ezt a kijelentést bizonyosan nem kisebb ámulással fogja olvasni, mint a milyennel a germanista olvashatta azt, hogy Munkácsi Arany János egy tévedését az imént nyomós ellenvetésnek nevezte.²⁾ Mert a szláv *y*, a melyből azután az újabb szláv nyelvek nagyobb részében *i* lett, oly annyira nem «szokatlan hangzó» e helyen, hogy szemben a legközelebb álló litván *udra* alakkal (Munkácsi itt is, az Ethnographiában is hibásan ír *udra*-t rövid *u*-val) nem is várhatunk más hangzót, hisz szláv *y* az indogermán hosszú *ū*-nak rendes megfelelője. Hozzá teszem még

¹⁾ Az Ethnographiában azon a helyen, a hol e kérdéssel foglalkozik, nem hoz föl más esetet, mert az egészen szűk területen orosz nyelvjárásokban élő, az akadémia szótárába föl sem vett *byrika* bárány szó nem csak hogy közszlávznak nem, de orosznak is csak alig mondható, olyannyira meglátszik rajta a tisztán helyi befolyás.

²⁾ L. 1894. 1. l. Az *eper* szó szerencsés és igen szép megfejtése előtt Munkácsi fölemlíti, hogy szemben a német *erdbeere*-ből való származtatással Arany János «teljes igazsággal utal arra»: hogy míg a rövid *-er* vég a magyarban *-ér* lesz, itt a *-beer*-ből rövid *-e* vált. — Hát Arany János egyszerűen nem tudta, hogy az *-er* képző régebben mindig hosszú volt, a *-beere* szóban pedig a tőhangzó csak az újfölnémetben lett hosszú.

minden félreértés elkerülése végett, hogy a szláv nyelvekben sem *ü*-vel = indog. rövid *u*, sem *y*-vel = indog. hosszú *ū* szó nem kezdődhetik, előttük kivétel nélkül *v*-t találunk a szó kezdetén; a litván *ūdra*-nak tehát más mint *vydra* nem is felelhetne meg a szlávban. Így aztán egyéb különbséget nem találunk a többi indogermán meg a szláv-litván alak közt, mint azt, hogy amazok rövid *u*-n kezdődő alakra vezetendők vissza (szanszkrit és zend *udra*, görög *ὕδρα* stb.), míg a litván alak hosszú *ū*-n kezdődik és a szláv alak is csak régebbi hosszú *ū*-n kezdődő alakból magyarázható. Minthogy rövid *u* és hosszú *ū* az indogermán nyelvekben nagyon gyakran váltakoznak egy és ugyanabból a gyökérből hajtott alakokban, sőt egy és ugyanazokban a képzésekben, szókban, nincs semmi jogunk és okunk a szláv-litván alakot a többi indogermán alakok csoportjából kiragadnunk, Munkácsi állítása tehát csak abban az alakban lehetne igaz, hogy az ugor szó már a közös indogermánságba került volna, még pedig *udra-ūdra* alakban. Nem tulajdonítok nagy fontosságot annak, hogy az indogermán nyelvekben az illető szó könnyen magyarázható «vizi állatnak» (v. ö. a görög *ὕδρα* eltérő, de ez etymologia alapján könnyen érthető jelentését), de igenis kénytelen vagyok konstatálni: hogy Munkácsi adataiból az indogermán *udra-ūdra* idegen volta nem bizonyítható, és hogy ha bizonyítható volna is, semmi összefüggésbe nem volna hozható egy magyarféle nép hatásával a szláv nyelvekre s még sokkal kevésbé Ibn Rószteh följegyzésével.

Nagy kíváncsian várom, mit szólnak a szakértők majd a hátralevő pár szó magyarázatához és a rá épített következtetésekhez, de engem már az a körülmény is kételkedővé, tartózkodóvá tesz, hogy Munkácsi mikor 5 szót hoz föl, a mely abból a magyar-török nyelvből került a szlávságba, és ennek nagyobbik felében — 3-ban — *y* hangot talál a szláv szók tőjében, azt a kérdést föl sem veti magában, hogy hát honnan származott az a tenger sok *y* a többi szláv szókban, hanem épen ezen a hangon akarja megismerni 3 szónak specialis magyar-török voltát! Hadd lássuk Munkácsinak ezt a botlását még egy példán. Fölsorol előbb több *buka*-féle alakot a törökségből (egyét hosszú *ū*-val is, a tunguz *buka*-t) a bika elnevezésére és azután így folytatja: «Kétségtelen, hogy a szláv *bykū* e köztörök alak mása, de honnan ered az első szótag magánhangzójában mutatkozó hangmélyedés, mely semmiképpen sem szláv hangváltoztató hajlandóság?» és azzal fejezi be: «Mi bizonyosabb tehát, minthogy a szláv *bykū* «magyar-török» (nevezzük így azt az ó-csuvas-féle nyelvet) révén jutott kulturszó?» Pedig ha valami bizonyos az egész dologban, esakis az, hogy hosszú *ū* a szlávban mindig *y* lesz és hogy egy-egy ilyen *y* legkevésbé sem bizonyíthatja, hogy egy vele hangzó szó «magyar-török» eredetű.

Az ímént említett tévedésén kívül Munkácsi még, úgy látszik, maga sem állapodott meg — valószínűleg a kérdés új és bonyolód-

dott voltánál fogva — még abban sem, hogy mikép nevezze azt a nyelvet, azt a népet, melynek hatásáról a szláv nyelvekre beszél. «Ómagyar nyelvemléknek» nevezi azt, a mit más helyen csak «magyarféle (ugor vagy török fajú) néptől» származottnak mond vagy a mit megint más helyen «magyarféle ugor, illetőleg török (ó-csuvas) nép» révén elterjedtnek állít. A magyarféle helyett megint más helyen «ó-csuvas-féle» nyelvet említ. Mintha elhirtelenkedve kiragadott volna egy nagy, fölötte érdekesnek ígérkező tanulmányból egy kis részletet — türelmetlenül várom a tanulmányt magát *)

ÁSBÓTH OSZKÁR.

*) Nyelv- és műveltségtörténeti szempontból mindenesetre igen jelentős az uráلتaji s indogermán nyelv- és népérntkezések kérdése, és Munkácsi nagy szolgálatot tett a tudománynak, midőn e kérdéssel konkrét szóegyeztetések alapján kezdett foglalkozni. Hogy a szláv hangviszonyok fölfogásában itt-ott tévedett, azért nem illetheti szemrehányás; a hol annyiféle nyelvről van szó, ott az ilyen egyes tévedések elkerülhetetlenek, s azért vagyunk többen, hogy efféléknek helyreigazításával is előmozdítsuk egymás kutatását.

Annyi bizonyos, hogy a *lapunak* s még inkább a *vidrának* ugor megfelelői hangzás tekintetében nagy nehézségeket mutatnak. Az osztják *vonder* stb. sehogy se lehet szláv eredetű. De hátha itt is valami ősrégi indoiráni átvétellel van dolgunk? hátha az eredeti alak *vedra (*vendra*?) vagy ilyesmi volt? Hogy a szóvégi *a* az ugarságban hiányzik, annak más példáját látjuk az indg. *sahasra*, vog. *sater* szóban. Az indg. *udva*-t pedig az *ud* 'víz' szóból magyarázzák, melynek pedig *ved alakja is volt (s melyet a l. *unda*-val is egyeztetnek, l. Kluge s. v. *Otter, Wasser*, vö. litv. *vandū*?). A görög *ἔνδοξος* is *n*-es vidranév, de erre nem hivatkozhatunk, mert csak a görögben keletkezhett s népetymológiával magyarázható (l. Keller: *Lat. Volkset.* 214). — Legvalószínűbb a köv. föltevés: Az ugarság a vidra nevént alkalmasint *vedra, *vodra alakban kapta indoiráni forrásból. Ebből az osztj. *vonder*, a vog. *vantert* stb. úgy lett, hogy hatással volt rá a hódót, tehát hasonló vízi állatot jelentő osztj. *zundel*, vog. *khuntel* stb. (a karagasz nyelv a két állat nevét egyszerűen jelzővel különbözteti meg: *sareg hundus* vagyis 'sárga hód' a hód, *kara hundus* fekete hód, a vidra; az altaji-török nyelvben a hód *kumduš*, a vidra *kamdu*; különben a törökségben a hód neve *konduz*, csuvasul *zondor* — innen a cseremisiz *undur* 'hód', melyről Munk. a Halászatban megfeleledkezett, s mely ismét majdnem úgy hangzik, mint a vidra ész. osztj. *onder* neve). — A vog. *vantert* *t*-je alkalmasint más állatnevek analogiájából magyarázható.

A szláv harcsanév (*som* stb.) s a szláv és germán vizanév (*vyza*, *Hausen* stb.) urál. eredete úgy látszik kétségtelen. Megemlítem még a szláv és germán almanevet, melyről Kluge szótára is azt mondja, hogy idegen eredetűnek kell tartani: «vielleicht von den Finnen». Véletlenség volna a germán és szláv szóknak (*Apfel*, ír *abhal*, litv. *obolys*, orosz *jabloko*) a finn *omena* s a török *alma* szókhöz való hasonlósága? Igaz, hogy Schrader *malum Abellanum-ból magyarázza, l. *Sprachvergl.* u. *Urgesch.* 400.

S. Zs.